

ÚVODEM

Cílem předkládané studie je především přispět k hlubšímu proniknutí politické struktury české společnosti čtyřicátých a padesátých let minulého století a ukázat na vnitřní rozpory vedoucí třídy této společnosti, měšťanstva. Tyto rozpory signalizovaly, že měšťanstvo už při svém nástupu v revolučním období osmačtyřicátého roku neslo v sobě zárodky krizového stavu, který pak během několika desetiletí vedl k úplnému rozchodu se zájmy lidových vrstev.

Na ideovém zápasu dvou výrazných představitelů našeho měšťanstva — konzervativního historika V. V. Tomka a důrazného obhájce českých politických práv Karla Havlíčka — chci ukázat, jak rychle pokračovala po roce 1848 diferenciaci politických postojů vedoucí společenské třídy a jak nemalá její část se ochotně podvolovala tlaku vídeňské vlády, protože v ní nacházela záruku stability daného společenského systému a tedy svých vlastních pozic. Havlíček, který se naopak tomuto tlaku rozhodným způsobem vzepřel, stal se jako publicista v porevolučním období představitelem lidového odporu proti monarchistickému režimu a svým zápasem ve Slovanu razil novou koncepci české i slovanské politiky v Rakousku: bořil představu o historické nutnosti Rakouska jako existenční základny slovanských národů a připravoval cestu samostatného politického vývoje rakouských Slovanů, především ovšem Čechů.

Přispět k hlubšímu poznání tohoto Havlíčkova publicistického zápasu a jeho významu je dalším, nikoli však druhotným cílem mé studie. Nebyl to zápas ideově jednoznačný, ale naopak vývojově složitý, odrážející myšlenkové rozpory, nejasnosti i přímo oportunní stanoviska společenské třídy, k níž Havlíček náležel. Ale byl to zápas, v kterém Havlíček nakonec zůstal věrný sám sobě, svému přesvědčení o tom, že absolutistické moci je třeba vzdorovat ve jménu demokratických práv a svobod pro nejširší vrstvy národa. Tím, jak jsem přesvědčen, překročil Havlíček ideové a politické meze své vlastní společenské třídy a stal se představitelem zájmů všeho českého lidu.

Problematika této studie tedy spadá převážně do oblasti našich politických dějin, přece se však v zásadě nevymyká z okruhu badatelského zájmu literárně historického. Jednak proto, že Havlíčkovy polemiky s Tomkem, respektive s Vídeňským deníkem — jimž je v této studii věnována značná pozornost — patří do dějin naší publicistiky, a už tím tedy do kontextu našeho dobového vývoje literárního; jednak z toho důvodu, že

souvislost politického myšlení a literární tvorby se v tehdejších napjatých poměrech jeví jako zvláště těsná — což v případě Havlíčkově platí dvojnásob. Není snad ani třeba zdůrazňovat, že politickými názory a stanovisky Karla Havlíčka je přímo podmíněna jak jeho tvorba epigramaticko-satirická, tak jeho větší básnické skladby. Už to nám dává podněty k tomu, abychom se vývojem jeho politického myšlení pozorně zabývali a abychom jeho tvůrčí osobnost zkoumali ve všech složkách, které ji utvářejí.

* * *

Moje studie vychází do značné míry z archívního rukopisného materiálu, uloženého jednak v Literárním archívu Památníku národního písemnictví v Praze, jednak v Státním oblastním archívu Litoměřice, pobočka Děčín. Oběma těmto institucím děkuji za ochotu, s jakou mi vycházely vstříc, a za svolení k publikaci některých dokumentů.